

Editör

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU



İLAHİYAT ALANINDA GÜNCEL ARAŞTIRMALAR



**İLÂHÎYAT ALANINDA
GÜNCEL ARAŞTIRMALAR**

Editör

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU



İlahiyat Alanında Güncel Araştırmalar
Editör: Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design
Baskı: Aralık 2020
Yayıncı Sertifika No: 16122
ISBN: 978-625-7680-27-1

© Duvar Yayınları
853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir
Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com
duvarkitabevi@gmail.com

Baskı ve Cilt: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Ve Tic. Ltd.
İstanbul Cad. İstanbullu Çarşısı No:48/48-49
İskitler 06070 Ankara
Tel: 03123413667
Sertifika No:47865

İÇİNDEKİLER

Bölüm-1

Tefsîru's-Semerkandî'de

Haberî Sıfatlara Dair Yorumlar

7

Bölüm-1

TEFSÎRU'S- SEMERKANDÎ'DE HABERÎ SIFATLARA DAİR YORUMLAR

Dr. Öğr.Üyesi Nazife Vildan GÜLOĞLU¹

¹ Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Kur'an-ı Kerim
Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı
e-mail:nguloglu@kastamonu.edu.tr
Orcid:0000-0001-726-7961

Öz

Tefsîru's-Semerkandî, Hanefî-Mâtürîdî ekolüne mensup âlimlerin 4./10. yüzyıl sonlarına doğru biçimlenen te'vîl anlayışlarını yansıtmaları bakımından önemlidir. Özellikle bu tefsirde geçen haberî sıfatlara dair yorumların incelenmesi, bu dönemdeki te'vîl yönelişlerinin belirlemesi açısından daha net bir tablo çizecektir. Çünkü haberî sıfatlar, anlamları itibariyle yaratılmışların özelliklerine benziyor algısı oluşturan bazı ilahi sıfatlardır. Bu sıfatları yorumlama konusunda tefrit edip ta'tîl anlayışı geliştirenler olduğu gibi ifrat ederek teşbihe dalan gruplar da çıkmıştır. Özellikle bunları zahiri anlamlarına alan müşebbiheye karşı ehl-i sünnet âlimlerinin önemli bir kısmı, bu sıfatların Allah'ın yüceliğine uygun bir şekilde yorumlanması gerektiğini savunmuşlardır. Semerkandî de bu âlimlerden biridir. Bu çalışma, *Tefsîru's-Semerkandî*'de haberî sıfatların nasıl yorumlandığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, Semerkandî'ye kadar gelen tarihi süreç içerisinde haberî sıfatlar ile ilgili genel mülâhazalar dile getirilmiştir. Birinci bölümde Semerkandî'nin vech, ayn ve yed gibi zâtî haberî sıfatlara dair izahları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise onun istivâ, ityân ve mecî' gibi fiilî haberî sıfatları nasıl açıkladığı beyan edilmiştir. Zaman zaman bu kavramlar ile ilgili olarak İmam Mâtürîdî'nin yorumları da dile getirilmiş ve böylece Semerkandî ile Mâtürîdî arasındaki benzerlikler ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Te'vîl, Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, Haberî Sıfatlar

Interpretations on Reported Attributes in *Tefsîru's-Semerkandî*

Abstract

Tefsîru's-Semerkandî is significant as it reflects the gloss understandings of Hanefî-Mâtürîdî scholars which were shaped between the 4th and the end of 10th centuries. Especially the

analysing of interpretations about reported attributes that are mentioned in this gloss will draw a clearer table in terms of determining gloss tendency in this period. It is because reported attributes are some divine attributes which form the perception that they are similar to the features of the created in terms of their meanings. While interpreting these attributes, there are some groups of people who have understated and developed ta'til understanding as well as some others who have overdone and compared. Against the Mushabbiha, who take the apparent meanings of these attributes, a significant part of followers of sunnah scholars advocates that the attributes should be interpreted in accordance with the glory of Allah. Semerkandî is one of these scholars. This study aims at revealing how reported attributes are interpreted in *Tefsîru's-Semerkandî*. The study is composed of introduction and two other parts. In introduction part, general surveys about reported attributes in the historical period until Semerkandî are mentioned. In the first part, Semerkandî's explanations about proper reported attributes such as wech, ayn and yed are emphasized. In the second part, how he explains actual reported attributes such as istiwa, ittyaan and meji are mentioned. Interpretations of İmam Mâtürîdî about these concepts are occasionally mentioned, as well. Thus, similarities between Semerkandî and Mâtürîdî are presented.

Key Words: Interpretation, Gloss, Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, Reported Attributes

Giriş

Yüce Kur'ân'da vech, ayn, yed, istivâ, ityân ve mecî' gibi bazı kelime ve kavramlar Allah'a nispet edilerek kullanılmışlardır. Bunlara sadece haberle sabit olan sıfatlar olmaları nedeniyle haberî sıfatlar denilmektedir. Ancak bu sıfatlar, sözlük anlamları bakımından yaratılmışlara benzer özellikler taşımaktadırlar. Dolayısıyla ilim âleminde, onlar karşısında nasıl bir tutum sergileneceği gündeme gelmiş ve sonuç olarak çeşitli anlayış ve tartışmalar ortaya çıkmıştır. Allah'a nispet edilen bu kavramların yorumuna dair görüş ayrılıklarının, 2./8. yüzyıldan itibaren başlamış olduğu söylenebilir. Kaynakların bildirdiğine göre önce Ca'd b. Dirhem (ö. 118/736) ve sonrasında Cehm b. Safvan (ö. 128/745), kulların nitelendiği sıfatlarla Allah'ın nitelenmesinin caiz olmadığını savunarak sıfatları nefyetmişlerdir. Bunun tam karşıtı olanlar ise bunları hakiki anlamlarında alarak onlara, teşbîh ve tecsîmi ifade eden manalar vermişlerdir.² Haberî sıfatlarla ilgili meydana çıkan bu iki aşırı yorum karşısında ise iki tür savunma geliştirilmiştir. Bunlardan birini Selef âlimleri, diğerini ise Ehl-i sünnet kelmacıları ortaya koymuşlardır. Selef âlimleri bunların te'vîl edilmeden benimsenmesi gerektiğini söylerken³ Ehl-i sünnet kelmacıları diyebileceğimiz halef âlimleri ise bunları benimsemekle birlikte Allah'a layık olacak ve Arap dilini konuşanların kullanımına uyacak bir şekilde te'vîlini araştırma yoluna gitmişlerdir. Ancak bu te'vîlin Allah'ın buradan kastettiği şey olduğuna kesinlikle hükmedilmemesi gerektiğini de belirtmişlerdir.⁴

2 bk. Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, nşr. Ahmed Fehmî Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 1/38-201; Yusuf Şevki Yavuz, "İstivâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/402.

3 bk. Şehristânî, *el-Milel*, 79.

4 Nüreddin es-Sâbü'nî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn*, nşr. Bekir Topaloğlu

Neticede âyetlerde geçen haberî sıfatları yorumlama eğilimlerine göre üç farklı grup oluşmuştur. Birinci gruba yani Müşebbihe'ye göre bunlar, te'vîl edilmez, zahirine göre değerlendirilir. İkinci gruba yani Selef-i Sâlihîn'e göre, onların te'vîli mümkün olmakla beraber te'vîlinden sakınılır. Müşebbihe ve Muattıla mezheplerinin itikatlarından sıyrılarak "Bunların manasını ancak Allah bilir." denilir. Üçüncü gruba göre ise bu âyetlerin te'vîli mümkündür ve bunlar (Allah'ın yüceliğine) yakışır bir şekilde te'vîl edilir.⁵

Haberî sıfatların te'vîli ile ilgili yaklaşımların da üç ayrı kategoride yer aldığını söylemek mümkündür. İlk grupta yer alanlar, bu tür sıfatları tamamen te'vîl ederler (Mu'tezile). İkinci grupta, te'vîle karşı son derece ihtiyatlı olmakla beraber ancak bazı durumlarda te'vîli araştırma yoluna giden âlimler vardır. Onlara da İmam Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) öncülüğü söz konusu olmuştur. Zira onun *Te'vîlât*'ında, haberî sıfatların tefsiri konusunda tevakkuf etmeyi ve teşbihe dalmaksızın tenzille sabit olana inanmayı tavsiye ettiği; ancak muhataplarını teşbihe dalmaktan sakındırma gayesiyle te'vîllere başvurduğu görülmektedir.⁶ İmam Eş'arî'nin (ö. 324/935-36) de teşbihe yönelen görüşleri reddettiği varittir.⁷ Ancak onun özellikle haberî sıfatları te'vîle karşı Mâtürîdî'ye

(Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1415/1995), 25.

5 Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fî 'ulûmî'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru't-Türâs, ts.), 2/78.

6 Nazife Vildan Güloğlu, "Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da Mecâzü'l-Kur'ân ve Haberî Sıfatların İzahındaki İşlevi", *İmâm Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân Sempozyumu*, ed. Hatice K. Arpağuş vd. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 444.

7 Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş (Dimeşk: Mektebetü'l-Hidâye, 1425/2004), 2/218.

oranla daha soğuk bir tutum sergilediği görülmektedir.⁸ Üçüncü grupta ise gerek Mâtürîdî'yi gerekse Eşârî'yi takip eden ancak te'vîl konusunda daha serbest bir yaklaşım içerisinde olan Ehl-i Sünnet âlimleri yer almaktadır. Özellikle Semerkandî'nin bu merhalede zikre değer bir âlim olduğu ifade edilmelidir. Zira o, bu aşamada Hanefî-Mâtürîdî çizgisini temsil eden en önemli şahsiyetlerden biridir.

Ebü'l-Leys es-Semerkandî; müfessir, fakih ve zâhid bir âlim olarak bilinmektedir. O, Ebû Hanîfe ve onun bazı talebeleri tarafından yazılan kelâma dair eserlerin aktarılmasında ve Hanefî mezhebinin bazı bölgelerde benimsenmesinde rol oynamış önemli bir fakihtir. Birçok müellif tarafından Hanefî fakihler içerisinde “meselede müctehid” olarak kabul edilmiştir. Hanefî fikhının yanında hadis, kelâm ve tefsir alanlarında da öğrenim görmüştür. Kelâmî görüşleri, genel olarak Mâtürîdî çizgisi üzeredir. Daha çok vaaz, nasihat ve ilmiyal türündeki eserleriyle meşhur olmuştur.⁹ Ebü'l-Leys'in en önemli eserlerinden biri de *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Kerîm* veya *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*

8 Eş'arî'nin özellikle Mu'tezile'nin haberi sıfatları tamamen te'vîle yönelmelerini reddettiği ve bunun ne nassa ne de Arap diline uygun olmadığını ifade ettiği bilinmektedir. bk. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne 'an usûli'd-diyâne* (Beyrut: Dâru İbn Zeydûn, ts.), 39; Eş'arî'nin dalgalı ilmi hayatının son aşamasında bu tutumundan vaz geçtiği ve te'vîl yolunu benimsediğini ortaya koyan *İstihsanü'l-havz fî ilmi'l-kelâm* adlı risalesini yazdığı ifade edilmekteyse (bk. Metin Yurdağ, “Haberî Sıfatları Anlamada Metod”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 262.) de Talât Koçyiğit'in hazırladığı *İstihsanü'l-havz* tercümesinde Eş'arî'nin bu tür sıfatları te'vîl ettiğine dair bir örneğe rastlanamamıştır. bk. Talât Koçyiğit, “Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve Bir Risalesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1961), 166-174.

9 bk. Abdülkadir b. Muhammed b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudhiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettâh M. el-Hulvî (Kahire: Hicr li't-tibâati ve'n-neşr, 1413/1993), 3/544-545, Kâsım b. Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1413/1992), 310; İshak Yazıcı, “Semerkandî, Ebü'l-Leys”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/473.

dî isimleriyle de anılan tefsiridir.¹⁰

Bu çalışma, *Tefsîru's-Semerkandî*'de haberî sıfatların nasıl te'vîl edildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmada öncelikle Semerkandî'ye kadar gelen tarihi süreçte haberî sıfatların nasıl değerlendirildiği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın buradan sonraki kısmı, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Semerkandî'nin zâtî haberî sıfatlardan olan vech, ayn ve yed sıfatlarına dair te'vîlleri üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise onun fiilî haberî sıfatlar arasında sayılan istivâ, ityân ve mecî' hakkındaki te'vîlleri beyan edilecektir. Zaman zaman bu kavramlar ile ilgili olarak İmam Mâtürîdî'nin yorumları da dile getirilecek ve Semerkandî ile Mâtürîdî arasındaki benzer veya farklı yönler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Tefsîru's-Semerkandî'de Zâtî Haberî Sıfatlarla İlgili Te'vîller

Haberî sıfatlardan bazıları, Allah'ın zatı ile ilgilidir. Bunlar; vech, ayn ve yed gibi kavramlar olup zâtî haberî sıfatlar olarak ifade edilmektedirler.¹¹ Bu bölümde Semerkandî'nin zâtî ha-

10 *Tefsîru's-Semerkandî*'nin en önemli özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Eser, rivayet ağırlıklıdır. Eserde Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dan (ö. 209/824 [?]) çokça yararlanıldığı; nüzul sebepleri, kıraat farklılıkları ve nesih konuları üzerinde durulduğu ve geniş bir şekilde İsrâîlî rivayetlere yer verildiği görülmektedir. Eserin birçok yerinde zahitliği telkin eden hadislerle, bazı zahit hikâyelerine ve tasavvufî yorumlara rastlanmaktadır. Bundan dolayı eser, işârî tefsir olarak da adlandırılmıştır. Ancak eser daha çok tasavvufî-fikhî bir yöneme sahiptir. Çünkü müellif, bu eserinde pek çok fikhî mevzulara değinmiştir. *Tefsîru's-Semerkandî*'in bazı baskılarında *Bahrü'l-'ulûm* diye isimlendirilmesi, *Bahrü'l-'ulûm*'un yazarı Ali es-Semerkandî (ö. 860/1456) ile Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) karıştırılmış olmasıyla ilgilendirilir. bk. İshak Yazıcı, *Ebu'l-Leys es-Semerkandî Hayatı Eserleri ve Tefsirdeki Metodu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1982), 124-183; Yazıcı, "Semerkandî, Ebû'l-Leys", 36/475.

11 bk. Muhammed Herrâs, *Şerhu'l-Vâsitiyye*, nşr. Alevî b. Abdulkâdir es-Sekkâf (b.y.: Dâru'l-Hicreti li'n-Neşri ve't-Tevzî', ts.), 105 vd.

berî sıfatlardan bazıları olan vech, ayn ve yed kavramlarına dair te'vîlleri incelenecektir.

1. 1. Vech

Vech, sözlükte “her şeyin karşılaşılan tarafı, yönü; yüz, sima; bir şeyin kendisi, zatı” gibi manalara gelmektedir.¹² Asıl anlamının uzuv olan yüz olduğu; yüz, karşılaşılan ilk şey olup bedeninin en şerefli uzvu durumunda bulunduğu için karşılaşılan her şeye vech denildiği de söylenmiştir.¹³

Vech sözcüğü Kur’ân’ın on bir âyetinde Yüce Allah’a isnat edilerek kullanılmıştır. Bunların ise ya doğrudan Allah veya rab isimlerine izafe ile yahut da bunlara râci olan bir zamire isnat ile kullanıldıkları görülmektedir.¹⁴ Semerkandî’nin âyetlerde geçen bu tür kullanımları nasıl izah ettiği şu örneklerde müşahade edilebilir:

Semerkandî’nin ifade ettiğine göre *قُلْ أَهْجَوْا مَثَفَ أَوْلَوْتَ أَمِنْ نِيَّاف* “Nereye dönerseniz Allah’ın vechi oradadır.”¹⁵ âyetinde geçen “قُلْ أَهْجَوْا مَثَفَ أَوْلَوْتَ أَمِنْ نِيَّاف/vechullah” beyanı hakkında “Allah’ın kıblesi”, “Allah’ın rızası” veya “Allah’ın mülkü” izahları yapılmıştır.¹⁶ Aynı ifadeyi Mâtürîdî de “Allah’ın kıblesi”, “Allah’ın zatı” ve “Al-

12 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-l-'Ayn*, nşr. Abdulhamîd Hendâvî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), “vech”, 4/349-350; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcü'l-luğa ve sihâhu'l-'Arabîyye*, nşr. Halil Me'mûn Şeyhâ (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2007), “vech”, 1126.

13 Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb Firûzâbâdî, *Besâ'iru zevi't-temyîz*, nşr. Muhammed Ali el-Bühâr-Abdülalîm et-Tahâvî (Kâhire: İhyâu't-Turâsî'l-İslâmî, 1996), “vech”, 5/166.

14 Mesela bk. *Diyanet Vakfı* (Erişim 10 Ocak 2020), el-Bakara 2/115, 272; er-Ra'd 13/22; er-Rahmân 55/27; el-Kehf 18/28.

15 el-Bakara 2/115.

16 Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Kerîm/Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*, haz. Ali Muhammed Muavvîd vd. (Beyrut: Dâr'ul-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 1/152.

lah'ın rızası" gibi anlamlarla izah etmiştir.¹⁷

Vech kelimesi, Bakara Sûresi'nin 272. âyetinde de Allah'a nispet edilmektedir. Bu âyette geçen "قُلْ لَّاهُجُو" ifadesini ise Semerkandî'nin, "Allah'ın sevabı" şeklinde izah ettiği müşahede edilmektedir.¹⁸

Semerkandî, vechin Rabbe izafe edilerek kullanıldığı نِيْدَلْاو *"Rablerinin vechini isteyerek sabredenler"*¹⁹ beyanına da "Rablerinin rızasını isteyerek sabredenler" anlamı vermektedir.²⁰ Mâtürîdî de zikredilen âyette geçen "هَجُو" ifadesine "Allah'ın rızası" veya "Rableri katında bir makam ve yücelik" anlamlarının verilebileceğini ifade etmiştir.²¹ Semerkandî, كَتَبَرْ هَجُو عِزِّيْو *"Rabbinin vechi bâki kalacak."*²² beyanına ise sadece "mülk, azamet ve ikram sahibi" izahını getirmektedir.²³

Kehf Sûresi'nin 28. âyetinde geçen vech kelimesi, Allah'a râci olan zamire isnat ile kullanılmıştır. Ebü'l-Leys, bu âyette geçen "هَجُو" ifadesine de "O'nun rızası" anlamını vermiştir.²⁴ Bu âyet ile aynı şekilde bir kullanıma sahip olan Kasas Sûresi'nin 88. âyetindeki ifade ise "هَجُو اَلْاَكِلْ اَهْمَيْشْ لُكْ" şeklindedir. Semerkandî, bu beyanın da "Allah'tan başka her şey helak olacaktır." anlamına geldiğini söylemiştir. Ayrıca bu ifadenin, "Her

17 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu vd. (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 1425-1427/2005-2007), 1/216.

18 Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 1/ 233; İlgili yerde Mâtürîdî herhangi bir izahta bulunmamıştır. bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 2/193.

19 er-Ra'd 13/22.

20 Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 2/191.

21 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/419.

22 er-Rahmân 55/27.

23 Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 3/307.

24 Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 2/297.

amel helak olacaktır, ancak kendisiyle Allah'ın vecihi murat edilen amelin sevabı kalacaktır.” veya “Her şey değişir ancak O'nun mülkü değişmez.” şeklinde anlaşılabilirliğini de beyan etmiştir.²⁵

Netice itibariyle Semerkandî'nin bu izahlarında ilgili âyetlerde geçen “vech” kelimelerini, “kıble, rıza, mülk, sevap, Allah (yani Allah'ın kendisi)” gibi anlamlara hamlettiği görülmektedir. Mâtürîdî'nin de ilgili âyetlerde geçen “vech” kelimelerini, “kıble, zât, rıza, hüküm” gibi anlamlarla izah ettiği hatırlanırsa Semerkandî'nin zikri geçen izahları Mâtürîdî'yi takip eden bir üslupla yaptığı söylenebilir.

1. 2. Ayn

Sözlükte ayn kelimesi, “görme özelliği olan her şey, göz; su kaynağı, pınar; peşin para, hazır mal, malın kendisi; kıblenin sağından gelen bulut; bir şeyin aslı, kendisi ve zâtı” gibi manalara gelmektedir.²⁶ Ayn, gerek müfret olarak gerekse “a'yun” şeklinde çoğul haliyle Yüce Kur'ân'da²⁷ ve bazı hadislerde Allah'a nispet edilerek kullanılan haberî sıfatlardandır. Selef âlimleri, bu ifadelerin mahiyetlerinin bilinemeyeceğini beyan etmişlerdir. Kelamcılar ise bunlara, “görmek ve gözetmek” gibi mecazi anlamlar yüklemişlerdir.²⁸

Kur'ân'da zikredilen ayn kelimelerinden biri, Allah'a nispet edilmek suretiyle *عَيْنِي* şeklinde kullanılmaktadır.²⁹ Ebü'l-Leys bu beyana, “sana yapılanlar benim gözetimim-de”, “ilmim dâhilinde” ve “irademle” anlamlarını vermektedir.³⁰

25 Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 2/529.

26 Halîl b. Ahmed, “ayn”, 3/263; Cevherî, “ayn”, 760-761.

27 Hûd 11/37; Tâhâ 20/39; el-Mü'minûn 23/27; Tûr 52/48; el-Kamer 54/44.

28 Bu konuda geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Ayn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/256.

29 bk. Tâhâ 20/39.

30 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 9/196.

Mâtürîdî ise zikri geçen âyetteki “يُنْجِي عَالَمًا” beyanına, “korumam altında” ve “ilmim dâhilinde” anlamlarını vermiştir.³¹ Görüldüğü üzere ilgili beyanı Semerkandî, genelde Mâtürîdî’nin izahlarına benzer bir şekilde tefsir etmiştir. Ondan farklı olarak ise Semerkandî’nin sadece “irademle” izahını dile getirdiği müşahade edilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ayn kelimesinin çoğulu “a‘yun”, dört yerde Allah’a nispet edilerek kullanılmıştır.³² Bu âyetlerden biri şu şekildedir: “يُنْجِي عَالَمًا” *Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap.*³³

Âyette geçen bu hitabın, Hz. Nûh’a yönelik olarak yapıldığı bilinmektedir.³⁴ Bu âyeti izah ederken Ebü’l-Leys’in Kelbî (ö. 146/763) ve Mukâtil’den (ö. 150/767) nakilde bulunmakla yetindiği görülmektedir. Buna göre “يُنْجِي عَالَمًا” ifadesine Kelbî, “bizim gözetimimiz ve vahyimizle” anlamını vermiş, Mukâtil ise onu “sana talimimiz ve emrimizle” diye izah etmiştir.³⁵ Mâtürîdî’ye göre de ilgili beyan, dildeki kullanımları da göz önüne alınırsa “korumamız ve gözetimimizle” ve “sana bildirmemizle” gibi anlamlara gelebilir.³⁶ Ebü’l-Leys’in başka bir âyette “يُنْجِي عَالَمًا” ifadesine “*İnkâr edilmiş olana (Nuh’a) bir mükâfat olmak üzere gemi, gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.*”³⁷ şeklinde geçen ve yine Hz. Nûh’un gemisi hakkında kullanıldığı anlaşılan “يُنْجِي عَالَمًا” kelimesi için de “bizim gözetimimiz ve emrimizle”

31 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 9/196.

32 Hûd 11/37; el-Mü’minûn 23/27; Tûr 52/48; el-Kamer 54/14.

33 Hûd 11/37.

34 Aynı üslup ile konu, başka bir âyette de geçmektedir. bk. el-Mü’minûn 23/27.

35 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 2/125.

36 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 7/170.

37 el-Kamer 54/14. “İnkâr edilmiş olana (Nuh’a) bir mükâfat olmak üzere gemi, gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.”

veya “bizim isteğimiz ve korumamızla” açıklamalarını yaptığı müşahade edilmektedir.³⁸

Kur’ân’da “a‘yun” kelimesi, Hz. Muhammed’e (s.a.s.) yönelik olarak da Allah’a nispet edilerek kullanılmış ve مَكْجُلٌ رُبُّصَاو “*Rabbiniñ hükmüne sabret. Çünkü sen gözle-
rimizin önündesin.*”³⁹ buyrulmuştur. İlgili âyette geçen “اَنْنُيْغَابَ” ifadesiyle ilgili olarak ise Semerkandî, “Gözetimimizdesin, Yüce Allah halini görüyor ve O’na hiçbir şey gizli değildir.” izahını yapmaktadır. Ayrıca o, bu beyana Zeccâc’ın (ö. 311/923), “Sen bizim seni gördüğümüz ve koruduğumuz bir konumdasın, sana hile kuramazlar.” manasını verdiğini, bu ifade ile ilgili olarak yapılan başka bir izahın ise “Sana ne yapıldığını görüyoruz.” şeklinde olduğunu zikretmektedir.⁴⁰ Mâtürîdî de bu beyana, “Gözetimimiz (altındasın)!” ve “İlmimiz (dâhilindesin)!” anlamlarını vermiştir.⁴¹

Yukarıdaki beyanlarda görüldüğü üzere Semerkandî, âyetlerde Allah’a nispet edilerek kullanılan “ayn” ve “a‘yun” kavramlarını, “gözetim, ilim, irade, koruma, vahiy ve talim” gibi ifadeleri kullanarak izah etmektedir. Bu açıklamaların bazıları ise onun naklettiğine göre Kelbî, Mukâtîl ve Zeccâc gibi müfessirlere aittir. Mâtürîdî’ye göre de ilgili âyetlerde geçen “ayn” ve “a‘yun” kelimelerini, “koruma, gözetim ve bildirme” gibi ifadelerle açıklamak mümkündür. Mâtürîdî’nin bu izahları ifade ederken “bu manaya gelmesi ihtimal dâhilindedir”⁴² şeklinde gayet itinalı bir üslup kullandığı, buna karşılık Semerkandî’nin daha rahat bir üslupla izahlarını dile getirdiği görülmektedir.

38 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 3/299.

39 Tûr 52/48.

40 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 3/287.

41 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 15/185.

42 Mesela bk. Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 7/170.

1. 3. Yed

“Yed” kelimesine sözlükte “el” anlamı verilmiştir. Bu kelime, “güç-kudret, mülkiyet-hâkimiyet, nimet-lütuf” gibi anlamlarla ilgili olarak da kullanılmıştır.⁴³ Kur’ân-ı Kerîm’de “yed” kelimesi ikisi çoğul, üçü tesniye, sekizi ise müfret olmak üzere toplamda on iki âyette⁴⁴ Allah’a veya Allah’a ait olan bir zamire nispet edilmiştir.⁴⁵

“Yed” kelimesinin, Yâsîn Sûresi’nin 71. âyetinde “انْ يَدِيَا” şeklinde çoğul olarak Yüce Allah’a ait olan “ن” zahirine nispet edildiği görülmektedir. Zikri geçen âyette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: اَمْ اَغْنَا انْ يَدِيَا تَلْمَع اَمْ هَلْ اَنْقَلَخْنَا اَوْ رِيْ مَلَوَا “Görmüyorlar mı ki, biz kudretimizin eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık. Bu sayede onlar bunlara sahip olmuşlardır.” Semerkandî, bu âyette geçen “انْ يَدِيَا” ifadesine “kuvvetimizle, kudretimizle ve emrimizle” anlamlarını vermiştir.⁴⁶ Mâtürîdî ise bu ifade ile ilgili olarak iki ihtimal üzerinde durmuştur. Bunlardan birinci ihtimale göre âyetteki “اَمْ هَلْ اَنْقَلَخْنَا اَوْ رِيْ مَلَوَا” ifadesinin “yaratılmışların eliyle” anlamına gelmesi mümkündür ki bu durumda Yüce Allah, halkın fiilini kendine nispet etmiş olmaktadır. Mâtürîdî, ikinci olarak ise âyetteki “انْ يَدِيَا” ifadesinin “kuvvetimiz” anlamına gelebileceğini belirtmiştir.⁴⁷

“Yed” kelimesi, “يَدِيَا” şeklinde çoğul olarak Zâriyât Sûresi’nde de Allah’a nispet edilmiştir. اِنْ اَوْ يَدِيَا اِهَانِيْنَ بَاْءِمْسَلَاو “Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve biz (onu) elbette

43 Halil b. Ahmed, “ydd”, 4/410; İsfahânî, “ydd”, 889-891.

44 Mesela bk. Âl-i İmrân 3/26, 73; el-Mâide 5/64; el-Mü’minûn 23/88; el-Feth 48/10; ez-Zâriyât 51/47.

45 bk. İsfahânî, “ydd”, 889-891; Yusuf Şevki Yavuz, “Yed”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/375.

46 Semerkandî, Tefsîru’s-Semerkandî, 3/106.

47 Mâtürîdî, Te’vîlâtü’l-Kur’ân, 12/108.

genişleticiyiz.”⁴⁸ şeklinde olan bu âyetin izahında da Ebü'l-Leys, “ذِيْ اَبَ اٰنَ يَنْبَ” beyanına, “kuvvetle ve kudretle yarattık” açıklamasını yapmıştır.⁴⁹ Aynı şekilde ilgili ifadeye Mâtürîdî’nin de “kuvvetle yarattık” anlamını verdiği görülmektedir.⁵⁰

“Yed” kelimesinin üç âyet-i kerimede tesniye şekliyle Allah’a nispet edildiği ifade edilmişti. Bunlardan biri olan Mâide Sûresi’nin 64. âyetinde ilgili beyan şu şekilde geçmektedir: هَادِيْ لَبْ نَاتَطُوْسَبَمْ “Hayır, O’nun iki eli de açıktır.”⁵¹ Ebü'l-Leys’in bu ifadenin izahında, “O’nun rızkı geniştir, mahlûkata sunulmuştur.” açıklamasını yaptığı görülmektedir.⁵² Mâtürîdî ise bu konuyla ilgili geniş izahlara girmiş ve neticede Allah’a ‘yed’ kelimesinin isnat edilmesinden yaratılmışlara isnat edilen ‘yed’ gibi bir şeyin anlaşılamayacağını beyan etmiştir. Burada Mâtürîdî’nin تَمْدَقْ اَمَبْ اَلْ دَ ve تَمْدَقْ اَمَبْ اَلْ دَ ⁵³ كَادِيْ تَمْدَقْ اَمَبْ اَلْ دَ ⁵⁴ مَكِيْ دِيْ اُتَبَسْ ك اَمَبَفْ ve ⁵⁵ مَكِيْ دِيْ اُ gibi âyetlerde geçen ‘yed’ kelimeleriyle de kastedilenin bizzat elin kendisi olmadığını vurguladığı ve âyetlerdeki bu tür kullanımlara dikkat çektiği görülmektedir.⁵⁶

“Yed” kelimesinin tesniye şekliyle Allah’a nispet edildiği sûrelerden biri olan Sâd Sûresi’nde ise Yüce Allah تَقْوَلْ خ اَمَلْ “Ellerimle yarattığıma...”⁵⁷ buyurmaktadır. Semerkandî, bu âyetle ilgili şu izahları yapmaktadır: “Bazı âlimler, ‘Bu âyete

48 ez-Zâriyât 51/47.

49 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 3/280.

50 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 14/150.

51 el-Mâide 5/64.

52 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 1/448.

53 el-Hac 22/10.

54 eş-Şûrâ 42/30.

55 Âl-i İmrân 3/182.

56 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 4/266-268.

57 Sâd 38/75.

iman eder okuruz ancak ‘يَدَيِّب’ kavlinin tefsirini bilmeyiz.’ dediler. Bazıları da ‘O âyetin tefsiri, Allahü Teâlâ’nın buyurduğu gibi ‘Onu iki yedimle yarattım.’ şeklindedir. ‘يَدَيِّب’ ifadesini tefsir etmeyiz ve ‘Eller gibi olmayan bir yedir.’ deriz.’ dediler ki bu, ehl-i sünnetin görüşüdür. Bazı âlimler ise ‘Onu, Allahü Teâlâ’nın sıfatlarına yakışan bir şekilde tefsir ederiz, yani ‘Allah onu kudretiyle, kuvvetiyle ve iradesiyle yarattı.’ diye söyleriz.’ demişlerdir. ‘يَدَيِّب’ kelimesi, ‘İki kuvvetim ile yani ilim kuvveti ve kudret kuvveti ile anlamına gelir’, ‘Göğün suyu ve yeryüzünün toprağı ile anlamına gelir.’ de denilmiştir.⁵⁸

Ebü'l-Leys yukarıdaki izahlarında, öncelikle ehl-i sünnet ve'l-cemaatin görüşü olarak selef âlimlerinin anlayışını zikretmiş, ardından da ehl-i sünnetin müteahhirini olan âlimlerin görüşünü dile getirmiştir. Bundan sonra ise ‘يَدَيِّب’ kelimesi ile ilgili iki farklı anlayışı aktarmış ve İbn Mesûd’un (ö. 32/652-53) ‘Kur’ân, yedi harf üzere nâzil olmuştur. Onun her harfinin zahı ve batnı vardır.’ buyurduğunu nakletmiştir.⁵⁹ Bu rivayeti nakletmek suretiyle Semerkandî’nin zikredilen anlayışların olabirliğine dikkat çektiği, söylenebilir. Bununla beraber burada, kendi tercihinin hangi yönde olduğunu açıkça ifade etmediği de görülmektedir. Mâtürîdî’nin ise bu âyetle ilgili izahları dile getirirken, kelam ve te’vîl ehlinin yedin Allah’a nispet edilmesi hususunda “tekellûf ettiklerini” belirttiği, “bunun gereksiz olduğunu” dile getirdiği ve hatta bu konuda te’vîl yapmama yönüne meylettirdiği müşahede edilmektedir.⁶⁰ Mâtürîdî’nin bu izahlarının özellikle Ebû Hanîfe’nin (ö. 150/767) etkisinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Hanîfe, bu gibi konularda te’vîli caiz görmemiş ve “Allah’ın Kur’ân’da zikrettiği gibi yedi vardır, fakat bu O’nun

58 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 3/141.

59 bk. Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 3/141.

60 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 12/ 281.

keyfiyetsiz sıfatlarındandır. Sıfatların iptali söz konusu olacağı için, ‘O’nun eli, kudreti veya nimetidir.’ denilemez. Bu şekildeki bir te’vîl, ta’tîle yol açacaktır. Bu ise kader ve itizâl ehlinin görüşüdür.” anlayışında olmuştur.⁶¹ Semerkandî ise burada, sadece görüşleri zikretmekle yetinmiş; normalde tercih ettiği te’vîl yön-temini, belki de bağlı olduğu imamların görüşlerini de hesaba katarak beyan etmemiştir.

“Yed” kelimesinin sekiz yerde müfret olarak Allah’a nispet edildiği ifade edilmişti. İlgili yerlerden birinde Yüce Allah, لَقَّالْ دَيِّبُ لَضَلَّانَا⁶² buyurmaktadır. Ebü’l-Leys, burada geçen “لَقَّالْ دَيِّبُ” beyanının, “Allah’ın tevfiği ile” anlamına geldiğini belirtmiştir.⁶³ Yine Fetih Sûresi’nde geçen مَهْدِيَّ الْقَوْفِ لَلْ دَيِّ⁶⁴ ifadesini, “Allah’ın yardımı, galebe ve mağfireti onların itaatlerinin üzerindedir.” diye izah etmiştir. Burada Zeccâc’ın konuyla ilgili olarak üç tevcih belirttiğini de zikretmektedir. Buna göre دَيِّ⁶⁵ beyanı, ya “Vefa bakımından Allah’ın yedi, onların yedinin üzerindedir.” veya “Sevap verme yönüyle Allah’ın yedi, onların yedinin üzerindedir.” ya da “Onlara minnet etme ve onları hidayete erdirmeye konusunda Allah’ın yedi, onların itaat etme yönünde ortaya koydukları yedlerinin fevkindedir.” anlamına gelir.⁶⁶ Mâtürîdî ise bu âyetteki “لَقَّالْ دَيِّ” ifadesinin, “Resûlullah’ın eli”, “Allah’ın tevfiği ve desteği” ve “Allah’ın yardımı” anlamlarına gelebileceğini belirtmiştir.⁶⁶

Yukarıda beyan edilen örneklere dikkat edilirse Semerkan-

61 Ebû Hanîfe’ye göre bk. Ebû Hanîfe Nu’mân b. Sâbit, *el-Fıkhül-ekber* (Şerhu kitâb el-Fıkhül-ekber yanında), nşr. Ali Muhammed Dendel (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-’Ilmiyye, 2007), 66-67.

62 Âl-i İmrân 3/73.

63 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 1/277.

64 el-Fetih 48/10.

65 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 3/254.

66 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 14/20-21.

dî, ilgili âyetlerde Allah’a izafe edilerek kullanılan yed, vech ve ayn gibi kelimeleri genel olarak İmâm Mâtürîdî’nin te’vîllerine benzer bir şekilde te’vîl etmiş; ancak bu görüşleri ifade sırasında Mâtürîdî kadar ihtiyatlı cümleler kullanmamıştır. Semerkandî’nin bu izahları sırasında Kelbî, Mukâtil ve Zeccâc’tan alıntılar yaptığı da görülmektedir. Belki de o, özellikle dilin kullanımı sahasında uzman sayılabilecek bu şahsiyetlerden aldığı güçle zikri geçen beyanları te’vîl konusunda daha rahat bir pozisyon sergilemiştir.

Araştırmamızın buraya kadar olan bölümünde, Semerkandî’nin tefsirinde beyan ettiği zâtî haberî sıfatlardan bazıları ile ilgili yorumları ele alınmış ve bunların İmâm Mâtürîdî’nin te’vîllerinden ne derece etkilendiği belirtilmeye çalışılmıştır. Şimdi ise müellifin tefsirinde, fiilî haberî sıfatlar hakkında nasıl bir tutum sergilediği incelenecektir.

2. Tefsîru’s-Semerkandî’de Fiilî Haberî Sıfatlarla İlgili Te’vîller

Haberî sıfatlardan bazıları ise Yüce Allah’ın filleri ile ilgilidir. Kur’ân-ı Kerîm içerisinde bunlar arasından öne çıkanların istivâ, ityân ve mecî’ oldukları söylenebilir.⁶⁷ Bu doğrultuda burada, Semerkandî’nin fiilî haberî sıfatlardan bazıları olan istivâ, ityân ve mecî’ kavramları hakkındaki te’vîlleri üzerinde durulacaktır.

2. 1. İstivâ

İstivâ, SVY/يوس kökünden türemiş bir fiil olup istif’âl bındadır. Sözlüklerde onun, “düzgün olmak, doğrulmak; aynı seviyede eşit olmak; gençliği nihayete ermek; karar kılmak, kurulmak, oturup yerleşmek; yönelmek, kastetmek; yukarı çıkmak;

67 bk. Muhammed Herrâs, *Şerhu’l-Vâsıtiyye*, 105 vd.

hâkim olmak, elde etmek, işgal etmek” manalarına geldiği ifade edilmiştir.⁶⁸ Kur’ân’da istivâ kelimesi, dokuz kez Allah’a nispet edilerek kullanılmıştır. İstivânın, bunlardan ikisinde sema ile⁶⁹ yedisinde ise arş ile⁷⁰ ilişkilendirilen bir fiil şeklinde Allah’a mensup kılındığı görülmektedir.

İstivâ kelimesinin, sema ile ilgili bir biçimde Allah için istimal edildiği yerlerden biri Bakara Sûresi’nin 29. âyetidir. Semerkandî’nin bu âyette geçen *يَا أَيُّهَا الْمَسْلُومُونَ* beyanı hakkında şu açıklamaları yaptığı görülmektedir: “Bu âyet, müşkilâtandır. Âlimler bu âyet ve onun müşkiliyle ilgili olarak üç görüş beyan etmişlerdir. Bir kısmı, “Onları okuruz, onlara iman ederiz ve fakat onları tefsir etmeyiz.” demişlerdir. Mâlik b. Enes’ten (ö. 179/795) de bu doğrultuda şöyle bir olay anlatılmıştır. Bir adam, Mâlik b. Enes’e *يَا أَيُّهَا الْمَسْلُومُونَ* “*Rahmân, Arş’a istivâ etmiştir.*”⁷¹ beyanını sormuştur. O da ona, “İstivâ, meçhul değildir. Onun keyfiyeti ise akılla kavranacak bir şey değildir. Ona iman etmek vaciptir. Onunla ilgili soru sormak ise bidattir. Seni ancak sapmış olarak görüyorum!” cevabını vermiştir. Bunun üzerine o kimseyi çıkarmışlar ve kovmuşlardır ki o, Cehm b. Safvan’dır. Bazı kimseler, “Onu okur ve sözlükteki zahiri manasına göre tefsir ederiz.” demişlerdir ki bu Müşebbihe’nin görüşüdür. Bu âyetin te’vili ise iki şekildedir. Bunlardan birinciye göre *يَا أَيُّهَا الْمَسْلُومُونَ* beyanı, “Emri semaya yükseldi.” demektir

68 bk. Halil b. Ahmed, “svy”, 2/296-297; Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*, haz. Muhammed Ali en-Neccâr vd. (Beyrut: Dârü’l-Misriyye, 1383/1964), “svy”, 13/124-125; Ebü’l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyîsi’l-luga*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1399/1979), “svy”, 3/ 112-113; Cevherî, “svy”, 520-521.

69 bk. el-Bakara 2/29; Fussilet 41/11.

70 bk. el-A’râf 7/54; Yûnus10/3; er-Ra’d 13/2; Tâhâ 20/5; el-Furkân 25/59; es-Secde 32/4; el-Hadîd 57/4.

71 Tâhâ 20/5.

ki o da نُوْكَيْفُ نُكْ “*Ol (der), oluverir.*”⁷² sözüdür. Diğerine göre ise “Semayı yaratmaya yöneldi.” demektir.⁷³

Kur’ân’da istivânın, arş ile ilişkili bir fiil olarak yedi yerde Allah’a nispet edildiği ifade edilmişti. Bunlardan biri, Semerkandî’nin yukarıda nakledilen beyanında da geçtiği üzere Tâhâ Sûresi’nin 5. âyetidir. Bu âyette Yüce Allah, شَرَعَ لَنَا مِثْلَ عِلْمِهِ وَنَحْنُ نَعْلَمُ مَا نَحْنُ بِمُتَّبِعِينَ buyurmaktadır. Ebü’l-Leys’in bu âyetle ilgili olarak şu izahları yaptığı görülmektedir: “(Bu beyan), ona (yani arşa) hükmetti, demektir. Bu âyetin izahı sadedinde ‘Gökleri ve yeri yarattığında arşın üzerindeydi.’ denildiği gibi ‘(Âyetteki) ‘istevâ’ istila etti, sahip oldu, anlamlarına gelir. Nitekim bir kimse bir beldeyi istila etti, oraya hâkim oldu anlamında ‘يَلْعَنُ الْفُتُورَ’ denir.’ görüşü de dile getirilmiştir. Böylece Allahü Teâlâ, yaratılmışlara kudretini ve mülkünün tamlığını, “O, arşa maliktir, göklerde ve yerde olanlar O’nundur.” şeklinde beyan etmiş olmaktadır ki devam eden âyette de Yüce Allah, “*Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O’nundur.*”⁷⁴ bildirmektedir.⁷⁵ Bu izahında Semerkandî’nin, öncelikle istivânın sözlük anlamlarına dikkat çektiği görülmektedir. Aynı zamanda onun, dildeki kullanımlar ile kelimenin bulunduğu bağlamı hesaba kattığı ve ilgili beyanı, Yüce Allah için uygun olabilecek bir şekilde izah etmeye çalıştığı müşahede edilmektedir.

İmam Mâtürîdî de Kur’ân’daki bu tür kullanımlarda geçen istivâ kelimesinin öncelikle “yöneldi; tam oldu veya hâkimiyeti altına aldı” yorumlarıyla açıklandığını belirtmiş, daha sonra da “Allah’ı naslarda geldiği gibi nitelerken bu nitelemelerin başka-

⁷² el-Bakara 2/117 vb.

⁷³ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 1/106-107.

⁷⁴ Tâhâ 20/6.

⁷⁵ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 2/336.

larına benzemediğinin bilincinde olmak gerektiğini” vurgulamıştır. Ayrıca bu tarz ifadelerde, ⁷⁶كُلُّ مَلَأَوْ كُتِبَ عَلَيْهِ عَاجِزٌ beyanının “(Rabbin) melekleri getirdi.” anlamına gelmesi gibi, sözün kısaca ifade edilmesi türünde anlatımlar olabileceğine dikkat çekmiştir.⁷⁷ Buna göre Semerkandî’nin, istivânın Allah’a nispet edilmesi meselesinde de Mâtürîdî’nin tavsiye ve izahlarına uygun bir te’vîl anlayışı ortaya koyduğu ve ilgili beyanları bu doğrultuda izah yoluna gittiği anlaşılmaktadır.

2. 2. İtyân

İtyân, ETY/ إيتى kökünden “gelmek” anlamında bir mastardır.⁷⁸ Bu kelimenin “kolaylıkla gelmek” anlamında olduğunu belirten Râgıb el-İsfahânî (ö. 5./6. yüzyılın ilk çeyreği), “İtyân; bizzat gelme, emrin gelmesi ve tedbir planlama yoluyla gelme anlamlarında kullanılır; hayırda, şerde, ayânda ve arazlarda kullanılır.” demektedir.⁷⁹ Bu kelimenin Kur’ân içerisindeki kullanımları sırasında bizzat Allah’a nispet edildiği görülmektedir.⁸⁰ Kur’ân’ın şu anki sıralaması esas alındığında bu âyetlerin ilk sırada yer alanı, Bakara Sûresi’ndedir. İlgili âyette yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ⁸¹مَامَّعَلَانِمْ لِّلْظِيْفِ هَلَّالْأُمَّيْتِ أَيُّ نَا لَانُورُظْنِي لَهْ “Onlar, ille de Allah’ın ve meleklerin, bulutların gölge-leri arasından çıkıp gelmesini bekliyorlar!”⁸¹

Ebü’l-Leys’in bu âyetin izahında öncelikle İbn Abbas’tan (ö.

76 el-Fecr 89/22.

77 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 1/68-70.

78 bk. Halil b. Ahmed, “ety”, 1/55; Ebü’l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *Mücmelü’l-luga*, nşr. Züheyr Abdülmuhsin Sultân (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1406/1986), “ety”, 86; Cevherî, “ety”, 26.

79 Râgıb el-İsfahânî, “ety”, 95.

80 el-Bakara 2/210; el-En’âm 6/158; en-Nahl 16/26; el-Haşr 59/2.

81 el-Bakara 2/210.

68/687-88)⁸² Ebû Sâlih tarikiyle gelen bir rivayete yer verdiği görülmektedir. Buna göre İbn Abbas, âyetle geçen ilgili ifadenin tefsir edilemeyen mektûm/gizli beyanlardan olduğunu, belirtmiştir. Ebû'l-Leys'in burada ikinci olarak, Abdürrezzâk (ö. 211/826-27) - Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) kanalıyla İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayeti daha naklettiği müşahade edilmektedir. Bu habere göre ise İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Kur'ân tefsiri, üç vech üzere yapılır: âlimlerin bildiği tefsir, Arapların bildiği tefsir, bir kimsenin cahilliği sebebiyle yapamadığı tefsir ve ancak Allah'ın bildiği tefsir. Kim bu sonuncuyu bildiğini iddia ederse yalancıdır.” Bu nakilden sonra Semerkandî, tefsirinde şu beyanları serdetmektedir: “Bu açıklama, *أَمَّا هَذَا فَلَا أَلَّاءَ لِي بِوَأْتِ مَلْعَی* *Halbuki onun gerçek yorumunu ancak Allah bilir.*”⁸³ beyanına uygundur. Konu edilen âyetin te'vili hakkında bazı âlimler sükût etmiş ve ‘Bunun te'vilini ancak Allah bilir.’ demişlerdir. Bazıları da onu te'vil etmiş ve ‘Bu, kâfirlere yönelik bir tehdittir. Buradaki ifade, ‘Onlar, yüce Allah'ın emrinin gelmesini mi bekliyorlar ve inanmıyorlar’ anlamına gelir, diğer bir âyetle de aynı şekilde *أَوْبَسَتْ حَيِّ مَلْعَی تَحْنَمُ مَلْعَی تَحْنَمُ* *Allah'ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi.*”⁸⁴ buyrulmuştur ki burada da Allah'ın gelmesi, Allah'ın emrinin gelmesi, anlamına gelir.’ demişlerdir. Bir kısım âlimler ise *مَلْعَی تَحْنَمُ* ifadesini, ‘Allah'ın onları tehdit ettiği azabın gelmesini mi bekliyorlar?’ anlamına gelir.’ şeklinde yorumlamışlardır.⁸⁵

Yukarıdaki açıklamalarında Semerkandî'nin, belki de ityân kelimesinin Kur'ân'da Allah'a nispet edilerek kullanıldığı ilk

82 Abdullah b. Abbas ve ondan gelen tefsir tarikleri ile ilgili bk. İsmail Lütfi Çakan, Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Haziran 2020).

83 Âl-i İmrân 3/7.

84 el-Haşr 59/2.

85 Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 1/197-198.

yer olması hasebiyle, bu konudaki bütün yorumları özetle naklettiği görülmektedir. Öncelikle İbn Abbas'tan yaptığı nakillerle bu âyette geçen ityân kavramının Kur'ân'daki müteşabihlerden olduğuna dikkat çektiği anlaşılmaktadır. İkinci olarak ise bu türde müteşabih ifadeleri te'vîl konusunda âlimlerin farklı tutumlar sergilediklerini ortaya koyduğu müşahede edilmektedir. Buna göre söz konusu beyanı te'vîl etmeyenler ve hatta te'vîlini caiz görmeyenler olduğu gibi te'vîl edenler de bulunmuştur.

Burada Semerkandî'nin, te'vîl ehlinin izahlarına da değindiği ve onların bu te'vîllerine âyetlerden nasıl deliller getirdiklerine işaret ettiği de müşahede edilmektedir. Ebü'l-Leys'in bu izahlarında ilgili beyanı, te'vîl etmeyenler ile te'vîl edenler arasında her hangi bir tercihte bulunmaması ve sadece görüşleri nakletmesi, onun bu konuda iki tarafa da aynı mesafede olduğu kanısını vermektedir. Ancak onun, Kur'ân'daki benzer ifadeler hakkında serdettiği yorumları görmeden bu sonuca varmak, çok doğru olmasa gerektir.

İtyân'ın Allah'a nispet edildiği âyetlerden biri de En'âm Sûresi'nin 158. âyetidir. Bu âyet-i kerimenin *كُتِبَ عَلَيْكُمُ* kısmını Ebü'l-Leys, şu şekilde izah etmektedir: “Bu ifade, ‘Rabbinin onları tehdit ettiği şeyleri getirmesini mi (bekliyorlar)?’ demektir. Bu tıpkı “*Allah'ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi.*”

⁸⁶ beyanına benzer. Bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak ‘Rabbinin cezalandırmasının ve azabının gelmesini mi (bekliyorlar)?’ açıklaması da yapılmıştır. Bu durumda muzafun ileyh zikredilip muzaf kastedilmiş olmaktadır. Bu türde bir kullanım, *فَيَرْقُلُ اللَّحْمَ* ⁸⁷ ifadesinde de mevcuttur ki bu söz, “*şehrin halkına*” demektir.

86 el-Hasr 59/2.

87 Yûsuf 12/85. “İstersen orada bulunduğumuz şehrin halkına ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz.”

Aynı şekilde “لَجْغُلًا”⁸⁸ beyanındaki “لَجْغُلًا” kelimesi ile “*buzağının sevgisi*” kastedilmiştir. Üzerinde durduğumuz âyetle de aynı tarz bir kullanım söz konusudur ve anlamı “*Rabbinin emrinin, yani cezalandırmasının ve azabının gelmesi*” şeklindedir. “Bu ifade, te’vîlini yalnız Allah’ın bildiği müteşâbihlerdendir.” de denilmiştir.⁸⁹

Semerkandî’nin yukarıdaki âyeti tefsir ederken dildeki istimalden yararlandığı ve diğer âyetlerdeki benzeri kullanımları dile getirdiği görülmektedir. Ebü’l-Leys’in son izah olarak sunduğu açıklamayı ise mechûl siga ile “denilir” şeklinde rivayet ettiği müşahede edilmektedir. Buradan hareketle onun bu izahı, zayıf bir görüş olarak telakki ettiği anlaşılrsa da “müteşâbih âyetlerin farklı gruplardan oluştuğuna” ve “bunların bazılarının anlamlarının sadece Allah tarafından bilinebileceğine” işaret ettiği söylenebilir.

İtyân kavramının Nahl Sûresi’nin 26. âyetinde de Allah için kullanımı söz konusu olmuştur. Bu âyetle geçen مَلَأَ اِيْتَاْفَ دَعَاوَقًا نَمُ مِنْ اِيْتَابُ ifadesine Semerkandî, “*Allah binalarını temellerinden söküp çıkardı.*” anlamını vermiştir.⁹⁰

İtyân kelimesi, müellifin önceki izahlarında da temas ettiği üzere⁹¹ Haşr Sûresi’nin 2. âyetinde de Allah’a nispet edilerek kullanılmıştır. Semerkandî, ilgili âyetle geçen مَلَأَ اِيْتَاْفَ ifadesini de “Allah’ın emri onlara geldi.” şeklinde izah etmiş, ayrıca ilgili beyanı “Allah, kendilerini tehdit ettiği şeyleri onların başına getirir.” diye de açıklayanların olduğunu belirtmiştir.⁹² Mâtürîdî de *Te’vilât*’ında Allah’a nispet edilen ityâna “Allah’ın

⁸⁸ el-Bakara 2/92.

⁸⁹ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 1/525-526.

⁹⁰ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 2/233.

⁹¹ Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 1/198.

⁹² Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 3/342.

emrini getirmesi” ya da “O’nun emrinin gelmesi” gibi manalar verildiğini ifade etmiştir.⁹³ Ayrıca onun yaptığı uzun izahlarla bu tür beyanlardan Allah’ın bir yerden bir yere intikal etmesinin ve özellikle yaratılmışlara nispet edilen manada bir gelme eyleminin anlaşılamayacağını dile getirdiği müşahade edilmektedir.⁹⁴

2. 3. Mecî’

Mecî’ kelimesi, CYE/ج/ج kökünden gelmiştir ve mimli mastardır. İtyân sözcüğü gibi “gelmek” anlamındadır⁹⁵ ancak mecî’ daha genel anlamlıdır. İtyân, sonuca varılmasa da yalnızca kas-tetme veya yönelme göz önünde bulundurularak da kullanılır. Mecî’ kelimesinin kullanımında ise, sonuca ulaşmış olma dikkate alınır. Bu kelime ayrıca maddi ve anlamsal konularda, gelişi za-tıyla veya emriyle olanlar için veya bir mekâna işe ya da zamana yönelmiş veya bunlardan birine ulaşmayı amaç edinmiş kimse-lerle ilgili kullanılır.⁹⁶ Dildeki kullanımlarına uygun olarak mecî’ kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de de birçok varlığa izafe ile kullanılmıştır.⁹⁷ Bir yerde ise bu kelimenin yüce Allah’a nispet edildiği görülmektedir. Mecî’nin bu şekilde kullanımı, bazı müfessirlerin uzun açıklamalar yapmalarına neden olmuştur. Mesela Mâtürîdî, tefsirinde bu konuyu, yaklaşık dört sayfada ele almıştır.⁹⁸

Fecr Sûresi’nde yer alan âyet-i kerîme şu şekildedir: كُتِبَ رَءَاوُفَ “Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğin-de”⁹⁹ Semerkandî’nin bu âyetle ilgili izahları, şöyledir: “Müfes-

93 Mesela bk. Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 1/495.

94 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 17/198.

95 İbn Fâris, *Mekâyîsi’l-luga*, “cye”, 1/497; Cevherî, “cye”, 200.

96 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 212.

97 Mesela bk. el-Bakara 2/87, 89, 92.

98 Bk. Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 17/197–200.

99 el-Fecr 89/22.

sirlerden biri ‘Bu, tefsir edilemeyen mektûm ifadelerdendir.’ demiştir. Ehl-i Sünnet ise ‘Keyfiyetsiz (nasıllığı sorulamayacak bir şekilde) Rabbin geldi.’ diye anlam vermiştir. Başka bir müfessir de ‘Rabbinin hesapla ilgili emri geldi.’ şeklinde izah etmiştir.”¹⁰⁰

Ebü’l-Leys’in burada serdettiği izahlar, genel manada haberi sıfatlarla ilgili olarak müspet manada yapılan izahları özetler mahiyettedir. Onun ilk olarak ismini vermeden bir müfessirin âyetle geçen “ءاـجـ” kelimesini, ‘Tefsir edilemeyen, mektûm ifadelerdendir.’ şeklinde naklettiği görülmektedir. Bu izahı Semerkandî, Bakara Sûresi’nin 210. âyetini tefsir ederken ityânın Allah’a nispet edilmesiyle ilgili olarak İbn Abbas’a isnat etmişti.¹⁰¹ Burada ikinci olarak Ehl-i Sünnet’in izahı diye ifade ettiği açıklama tarzındaki bir beyanı ise Bakara Sûresi’nin 29. âyetinde geçen istivâ kelimesini açıklarken Mâlik b. Enes’ten nakletmişti. Buna göre Mâlik b. Enes’e “*Rahmân, Arş’a istivâ etmiştir.*”¹⁰² beyanı sorulmuş, o da “İstivâ, meçhul değildir. Onun keyfiyeti ise akılla kavranacak bir şey değildir...” cevabını vermişti.¹⁰³ Ebü’l-Leys’in yukarıdaki âyetle ilgili verdiği son izah ise genelde ityân kelimesinin Allah’a isnat edildiği âyetleri¹⁰⁴ izah ederken naklettiği ancak belli bir şahsa nispet etmediği yorumlara benzemektedir. Bu yorum hakkında ise Semerkandî’nin “Bu durumda muzaf zikredilip muzafun ileyh kastedilmiş olmaktadır.” demesi ve Kur’ân’da bu türde kullanımların bulunduğunu örneklerle dile getirmesi¹⁰⁵ ilgili izaha taraf olduğu hissini vermektedir.¹⁰⁶

100 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 3/478.

101 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 1/197.

102 Tâhâ 20/5.

103 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 1/106-107.

104 el-Bakara 2/210; el-En’âm 6/158; en-Nahl 16/26; el-Haşr 59/2.

105 Yûsuf 12/85; el-Bakara 2/92.

106 Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 1/525-526.

İmam Mâtürîdî de Fecr Sûresi'nin 22. âyeti ile ilgili te'vîl-leri nakletmiş ve bu te'vîlleri destekleyen Kur'ânî kullanımları dile getirmiştir. Bu âyetle ilgili te'vîllere göre âyetle geçen “Rabbin gelmesi” beyanını, “Allah'ın emrinin gelmesi” ya da “O'nun vaadinin ve tehdidinin gelmesi” veya “bu âlemin yaratılma hikmeti olan zamanın gelmesi” şeklinde anlamak mümkündür.¹⁰⁷ Mâtürîdî, ilgili yerde yaptığı uzun izahlar akabinde şu neticeye varmaktadır: mecî' fiilinin âyetlerde geçen kullanımlarından hareketle ona tek bir mana verilemeyeceği, anlaşılmaktadır. Mesele o, arazlara izafe edildiği zaman cisimlere izafe edildiği gibi bir anlam taşımaz. Neticede Kur'ân'da mecî' fiili bir şeye izafe edildiği zaman, ona uygun olan manayı vermek gerekmektedir.¹⁰⁸ Mâtürîdî'nin bu açıklamalarıyla ilgili olarak Kur'an'da aynı lafzın farklı yerlerde değişik manalarda kullanılması anlamında vücûha dikkat çektiği ve bunu göz önünde bulundurarak Kur'ân'da geçen ifadelere mana vermek gerektiğini vurguladığı söylenebilir. Semerkandî'nin izahlarında ise bu konuya temas ettiği görülmemektedir. Ancak Semerkandî'nin özellikle Kur'ânî anlatımları dikkate alarak ilgili ifadeleri izah etmeye çalışması, özellikle Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri konusunda selefi olan Mâtürîdî'yi takip ettiğini göstermektedir.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a nispet edildiği halde ilk anlamları itibariyle yaratılmışlara ait bazı özellikleri çağrıştıran kavramlar vardır. Aslında “Yüce Allah'ın hiçbir surette yaratılmışlara benzememesi” esası, haberî sıfatlar olarak isimlendirilen bu kavramların nasıl anlaşılması gerektiği konusunda önemli bir çerçeve çizmektedir. Bu bakımdan Hz. Peygamber döneminde konuyla

107 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 17/197-198.

108 bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 17/199.

ilgili herhangi bir tartışmaya rastlanmaz. İlerleyen zaman içerisinde İbn Abbas gibi sahabeler tarafından bu tür beyanlarla ilgili bazı izahların dile getirilmesi, başlangıçta masum bir şekilde ortaya çıkan Kur’ân’ı anlama çabasının doğal bir sonucudur. Bununla birlikte gelişen İslam coğrafyası içerisinde ortaya atılan farklı yaklaşım ve beyanlar, bu konuyla ilgili görüş ayrılıklarının ve hatta çatışmaların baş göstermesine sebep olmuştur. Yapılan tartışmalar sırasında Yüce Allah’ın beşerî vasıflara sahip olduğunu kabul eden veya tam tersine İlâhî sıfatların inkârına kadar giden ifrat ve tefrit yapılanmaları oluşmuştur. Bunlar karşısında ise Selef ve halef âlimleri yer almış ve bazı yöntemler kullanarak mücadele vermişlerdir. Selef âlimleri, haberî sıfatların te’vîl edilmeden benimsenmesi gerektiğini dile getirirken, halef âlimleri bunların te’vîlini, bazı kaide ve şartlarla uygun görmüşlerdir. Semerkandî de bu son grup içerisinde yer almaktadır.

Halef âlimleri tarafından kullanılan te’vîl metodunun, asıl itibariyle İmam Mâtürîdî’ye dayandığı söylenebilir. Onun haberî sıfatların tefsiriyle ilgili daha çok tevakkuf ve imanı önerdiği, bununla birlikte çoğu zaman teşbihe dalmaktan sakındırma gayesiyle te’vîllere başvurduğu bilinmektedir. Hanefî-Mâtürîdî çizgisinde bir âlim olan Semerkandî’nin de genel itibariyle böyle bir te’vîl anlayışında olduğu anlaşılmaktadır.

Semerkandî haberî sıfatları izah ederken bazen onların “Kur’ân’ın müşkilâtından” veya “Kur’ân’daki mektûm ifadelerden” ya da “te’vîlini yalnız Allah’ın bildiği müteşâbihlerden” olduklarının dile getirildiğini beyan etmektedir. Bu durum, Ebû’l-Leys’in bu sıfatları te’vîl konusunda itinalı bir yaklaşım içerisinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte o, Kur’ân’da geçen haberî sıfatlarla ilgili şu üç tutumdan birinin sergilendiğine de işaret etmektedir: İman edip tefsir etmemek, sözlükteki zahiri manasına göre tefsir etmek veya kelimeyi dildeki kullanımlarını da nazara alarak Allah’ın şanına yakışacak bir şekilde te’vîl et-

mek. Semerkandî, bu üç uygulamadan sonuncusunu benimsemiş görünmektedir.

Ebü'l-Leys'in ifade ettiğine göre Kur'ân'da geçen müteşabihleri te'vîl konusunda iki tür yaklaşım ortaya konulmuştur. Bunlar, ya te'vîl edilmemiş ve hatta te'vîli caiz görülmemiş ya da te'vîl edilmişlerdir. Semerkandî, ilgili yerlerde te'vîl ehlinin açıklamalarını da ifade ederek onların delillerini beyan etmektedir. Ebü'l-Leys'in bu izahları beyan sırasında te'vîl etmeyenler ile te'vîl edenler arasında her hangi bir tercihte bulunmaması ve sadece görüşleri nakletmesi, onun bu konuda iki tarafa da aynı mesafede olduğu kanısı vermektedir. Ancak bazı âyetleri izah ederken dildeki kullanımlardan yararlanarak ve diğer âyetlerdeki benzeri kullanımları dile getirerek te'vîl yoluna başvurduğu da görülmektedir. Bazen kelime takdirleri yaptığı ve âyetle muzaf zikredilip muzafun ileyhin kastedilmiş olabileceğini ifade ettiği, olmaktadır. Mesela âyetle geçen "Rabbinin gelmesi" ifadesinin "Rabbinin emrinin gelmesi" anlamına geldiğini beyan ettiği görülmektedir. Aynı zamanda onun, kelimenin bulunduğu bağlamı hesaba kattığı ve ilgili beyanları, Yüce Allah için uygun olabilecek bir şekilde izah etmeye çalıştığı da müşahade edilmektedir. Mesela Semerkandî, istivâyı sözlük anlamlarını ifadeden sonra bağlamını göz önünde bulundurarak Allah'ın şanına yakışacak bir izahla açıklamaktadır. Yine Kur'ân'da Allah'a nispet edilerek kullanılan "vech" kelimelerini, "kible, rıza, mülk, sevap, Allah (yani Allah'ın kendisi)" gibi anlamlara hamletmektedir.

Semerkandî'nin âyetlerde geçen haberî sıfatları te'vîl konusunda İmâm Mâtürîdî'den etkilendiği söylenebilir. Ancak onun bu te'vîlleri beyan üslubu, Mâtürîdî kadar ihtiyatlı değildir. Ebü'l-Leys'in tefsirinde yer yer Kelbî, Mukâtil ve Zeccâc'tan alıntılar yaptığı da olmuştur. Belki de Semerkandî, dilin kullanımı sahasında uzman sayılabilecek bu şahsiyetlerin de katkısıyla Mâtürîdî'ye göre daha rahat bir üslup sergilemiştir. Semerkan-

di'nin haberî sıfatlarla ilgili izahlarının uzunluğu ise Mâtürîdî'ye oranla çok kısadır. Genel olarak Semerkandî'nin kendisine kadar ortaya konulan izahları özetlediği ve kısa açıklamalarla yetindiği müşahede edilmektedir.

Kaynakça

1. Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. nşr. Halîl Me'mûn Şeyhâ. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1427/2007.
2. Çakan, İsmail Lütfi – Eroğlu, Muhammed. “Abdullah b. Abbas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Haziran 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-abbas>
3. *Diyanet Vakfı*. Erişim 10 Nisan 2020. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
4. Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit. *el-Fıkhül-ekber (Şerhu kitâb el-Fıkhül-ekber yanında)*. nşr. Ali Muhammed Den-del. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1427/2007.
5. Eş'arî, Ebû'l-Hasan. *el-İbâne 'an usûli'd-diyâne*. Beyrut: Dârü İbn Zeydûn, ts.
6. Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luga*. haz. Muhammed Ali en-Neccâr vd. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mısriyye, 1383/1964.
7. Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. nşr. Muhammed Naîm el-Arkasûsî vd. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1413/1993.
8. Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *Besâ'iru zevi't-temyîz*. nşr. Muhammed Alî el-Bühâr vd. 6 Cilt. Kâhire: İhyâu't-Turâsî'l-İslâmî, 1416/1996.
9. Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn müretteben alâ hurûfi'l-mu'cem*. nşr. Abdulhamîd Hendâvî, 4 Cilt. Beyrut: Dâr'ül-Kütübî'l-'İlmiyye, 1422/2002.
10. Herrâs, Muhammed. *Şerhu'l-Vâsıtiyye*. nşr. Alevî b. Abdulkâdir es-Sekkâf. b.y.: Dâr'ül-Hicretî li'n-Neşri ve't-Tevzî', ts.
11. Güloğlu, Nazife Vildan. “Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da Mecâ-

- zü'l-Kur'ân ve Haberî Sıfatların İzahındaki İşlevi", *İmâm Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, ed. Hatice K. Arpaguş vd. 1/419-444. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
12. İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. *Mu'cemü Mekâyîsi'l-luga*. nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1399/1979.
 13. İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. *Mücmelü'l-luga*. nşr. Züheyr Abdülmuhsin Sultân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986.
 14. İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddimetü İbn Haldûn*. thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. 2 Cilt. Dimeşk: Mektebetü'l-Hidâye, 1425/2004.
 15. İbn Kutluboğa, Kâsım. *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*. thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1. Basım, 1413/1992.
 16. İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. nşr. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: ed-Dârü's-Sâmiyye, ts.
 17. Koçyiğit, Talât. "Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve Bir Risalesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1961), 165-174. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001204
 18. Kureşî, Abdülkadir b. Muhammed b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. thk. Abdülfettâh M. el-Hulv. 5 Cilt. Kahire: Hicr li't-Tibâati ve'n-Neşr, 2. Basım, 1413/1993.
 19. Mâtürîdî, Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu vd.. 18 Cilt. İstanbul: Dârü'l-Mizân, 1. Basım, 1425-1427/2005-2007.
 20. Sâbûnî, Nüreddin. *el-Bidâye fî usûli'd-dîn*. nşr. Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,

1415/1995.

21. Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm/Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semer-kandî*. haz. Ali Muhammed Muavvîd vd.. 3 Cilt. Beyrut: Dâr'ul-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2002.
22. Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerîm. *el-Milel ve'n-nihal*. nşr. Ahmed Fehmî Muhammed. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım. 1412/1992.
23. Yavuz, Yusuf Şevki. "Ayn (Kelâm)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/256. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
24. Yavuz, Yusuf Şevki. "İstivâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/402-404. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
25. Yavuz, Yusuf Şevki. "Yed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/375-376. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
26. Yazıcı, İshak. "Semerkandî, Ebü'l-Leys". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
27. Yazıcı, İshak. *Ebu'l-Leys es-Semer-kandî Hayatı Eserleri ve Tefsirdeki Metodu*. Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1982.
28. Yurdagür, Metin. "Haberî Sıfatları Anlamada Metod". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 249-264.
29. Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Bürhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Türâs, ts.

